

Teenäitaja vastu tahtmist. Ühe rännuhimulise koolmeistri rollist eesti Abhaasia- kolonisatsiooni vallandajana

Aivar Jürgenson*

Kui 19. sajandi teisel poolel vallandus Eestis väljarändamisliikumine, sattus see rahvusliku ärkamisega samasse ajajärku. Viimase üks ideelisi väljundeid oli teadupärast kodumaa rahvusromantiline õilistamine. Eeskujud selleks saadi peamiselt saksa kultuuriruumist, kus juba varem oli hakanud ringlema stereotüüpne kujutus kodumaast kui ajas ja ruumis kaugel asetsevast või igaveseks kadunud igatsuste paigast.¹ Saksa ideelises keskkonnas hästi orienteeruvate eesti luuletajate ja publitsistide vahendusel jõudis see kujund 19. sajandil ruttu ka Eesti kultuurimaastikule. Tollases luules on teemadeks altruistlik kiindumus kodumaasse kuni valmisolekuni tuua end ohvriks isamaa altarile. Kodumaa, mis võib küll olla vaene ja vilets, mis võib-olla ei anna ka kaitset ja turvalisust, pakub aga midagi sootuks olulisemat, nimelt identiteedi: kui ka kõik muu on muutlik ja käte vahelt libisev, siis isamaa jääb inimesele truuks lõpuni. Kuigi kehv, pakub kodumaa inimesele midagi, mida kuskilt mujalt leida pole võimalik – mõte, mida näiteks Johann Woldemar Jannsen oma Eesti Postimehes kordamast ei väsinud.² Ja kui kodumaa on inimesele truu, eeldab see vastastikuseid tundeid ning nii sai kodumaa-armastusest teatud mõttes kultuuriline diktaat. Üksikisikult oodati kodumaa-armastust ja ustavust kodumaale. Kuidas aga sellisel taustal suhtuda väljarändajatesse?

Tollaste poeetide värssides, kus kodumaa on tõstetud pühalikule parnassile, ei leidnud väljarändajad just palju kiidusõnu. Friedrich Reinhold Kreutzwald laseb meie rahvuseeposes Kalevipojal oma reisi maailma otsagi tagantjärele eksiteel, vale vainu radadel käimiseks hinnata. Tolleaegse ühiskondliku eetika mõjul pani Kreutzwald „Kalevipoja“ 16. peatüki lõpuvärssides käo suhu järgmised õpetussõnad: „Omal maal õitseb õnni, kodus kasvab kasu parem!“ Kreutzwald võttis väljarändamise teemal korduvalt ja erinevates žanrites aktiivselt sõna. Luuletuses „Väljarändajatele“³ maalib ta imearmsa pildi Eestimaast ja sajatab sel taustal neid, kes selle maa maha jätaavad: „Küll saate kaugelt igatsedes / Tõ nutma kaunist Eestimaad!“ Luuletuses „Üks laul kullamaalt“⁴ annab Kreutzwald minavormis edasi kodumaalt lahkuja kahetsust: „Oh häda sel, kes pergel / Mull´ õnne valetand! / Oh häda mul, et kergelt / Ma kodu kaotand!“

Samas stiilis kahetsus kodumaalt lahkumise pärast oli korduv motiiv tollases isamaaluules. Mõelgem kasvõi Juhan Weizenbergi luuletusele „Tõnis Laks ehk eestlase isamaa“ – hale lugu sellest, kuidas talupidaja Tõnis oma koha käest andis, et Venemaale välja rännata. Kui ta Venemaalt saabuvate halbade sõnumite pärast ümber mõtles ja mõisa läks kohta tagasi

* Aivar Jürgenson (1969), PhD, Eesti Rahva Muuseum, vanemteadur, aivar.jyrgenson.001@gmail.com

¹ A. Lehmann. Im Fremden ungewollt zuhaus. Flüchtlinge und Vertriebene im Westdeutschland 1945–1990. München: C. H. Beck, 1991, lk. 78.

² Nt. Eesti Postimees, nr. 32, 1868, lk. 249; Eesti Postimees, nr. 9, 1869, lk 34.

³ Fr. R. Kreutzwald. Laulud. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1953, lk. 119.

⁴ Samas, lk. 125.

paluma, selgus, et see on juba teisele antud: „Suures mures Tönnis mõtles: / „Kuhu lä'än ma nüüd?“ / Seal siis tuli surm ja ütles: / „Lähme ära siit“... / Seitse jalga pitkusele, / Neli jalga lai / Maatük Laksi Tönnisele / Nüüd siis antud sai.“⁵ Ilmneb aga, et ka terve inimpõlv hiljem polnud olukord muutunud ja luulevormis manitsusi väljarännuhimulistele ilmus jätkuvalt. Jakob Liivi luuletuses „Väljarändajatele“ aastast 1887 (trüki 1891) domineerib ikka kahetsus kaotatud kodumaa pärast, mis võõrsil end kriipivalt tunda annab: „Siis vaiksed valud tõusvad hinge sees / Ja silmad seisvad mure-nutu vees.“⁶

Luules väljendatud hukkamõist väljarändamisele, mis küll värvikalt ilmestab hoiakuid selle liikumise suhtes, on tegelikult siiski vaid poeetiline pealisehitus üldisele ühiskondlikule survele. Viimase foorumiks oli 19. sajandi ning 20. sajandi alguse teise poole eesti ajakirjandus, mis väljarändamise suhtes üldjuhul selge seisukoha võttis. „Seal on siis selgest küll tunda, et nemad oma kodumaad ei austa ega oma sugurahvast ei armasta. Võeras maa seisab kui kuldne unenägu nende mõttes.“⁷ Isegi lühisõnumites, milles teatatakse väljarändajate teeasumisest, antakse paari fraasiga *à la* „isamaale selja pööramine“⁸ sellele negatiivne hinnang.

Eesti ajakirjanduses räägiti halvustavalt ja hukkamõistvalt „väljarändamise tuhinast,⁹ väljarändamise pööritusest“¹⁰ aga ka meditsiinilisele diagnoosile vihjaval „väljarändamise haigusest“¹¹ „väljarändamise tõvest“¹² „väljarändamise palavikust“.¹³

Kui on haigus, siis on sellel haigusel ka põhjustaja. Kui on epideemia, siis on keegi selle vallandanud. Nii hakati ka eesti ajakirjanduses süüdlasi otsima. Enamasti jäid süüdlased anonüümseteks. Ajakirjanduses kirjutati „salalikest libekeelistest taskutühjendajatest, üleskirjutajatest ja valeprophetitest“¹⁴ neist, kes „Juudase hõbetükkide eest vaeseid inimesi õnnetusse ja surma eksitavad“¹⁵ „petistest, kes teie verd viimse tilgani välja imeda [tahavad]“¹⁶. Kirjutati neist varasematest asunikest, kes meelitavat inimesi endi asundustesse, et need kasvaksid.¹⁷

Kuid oli ka avalikke vaenlasi. Palamusel sai laialt tuntuks Kuremaa valla rendikoha pidaja Gustav Ottoson, kes kavatsedes Samaarasse ja Saraatovisse maad kuulama minna, kirjutas üles 11 soovijat, võttes igapähele pool rubla reisikuludeks. Mees vahistati sillakohtuniku käsul „valla määsamapaneku“ eest ning karistati 60 vitsahoobiga, sest tal puudusid vajalikud volitused.¹⁸ 1860. aastatel oli kriitikatuule all „tuuletallutaja“ Johan Maltsvet,¹⁹ kes inimesi Samaarasse ja hiljem Krimmi välja rändama õhutas. Hiljem oli ajakirjanikel hammaste vahel Eestimaa kubermneri kantselei direktori endine abi Michler.²⁰ Kui viimase süü tulenes vististi pigem ebakompetentsusest, siis oli ka neid, kes raha eest olid valmis edastama mis tahes teateid asumisolude kohta. Ajakirjanduses paljastati näiteks keegi eestlasest „hingekaupleja“ H. Kreuzwaldt Põhja-Kaukaasiast Vladikavkazist, kes sai tuntuks raha eest valeteadete edastajana.²¹

⁵ J. Weizenberg. Tönnis Laks ehk Eestlase isamaa. Narva: J. Pachmann, 1862.

⁶ J. Liiv. Viru-Kannel. II anne. Rakvere, 1891, lk. 13–14.

⁷ Tallinna Söber, nr. 11, 1885, lk. 2.

⁸ Sakala, nr. 18, 1885, lk. 2.

⁹ Meelejahutaja, nr. 17, 1885, lk. 78; Olevik, nr. 28, 1885, lk. 2; Olevik, nr. 18, 1885, lk. 2; Virulane, nr. 17, 1885, lk. 2; Postimees, nr. 65, 1899, lk. 3.

¹⁰ Kündja, nr. 48, 1885, lk. 257.

¹¹ Eesti Postimees, nr. 3, 1869, lk. 9.

¹² Eesti Postimees, nr. 9, 1869, lk. 34; Olevik, nr. 15, 1902, lk. 15; Perno Postimees, nr. 23, 1885, lk. 2.

¹³ Eesti Postimees, nr. 9, 1869, lk. 34.

¹⁴ Tallinna Söber, nr. 31, 1885, lk. 1.

¹⁵ Tallinna Söber, nr. 1, 1885, lk. 2.

¹⁶ Perno Postimees, nr. 2, 1869, lk. 13.

¹⁷ Kündja, nr. 52, 1883, lk. 617; Olevik, nr. 48, 1883, lk. 2.

¹⁸ A. Vassar. Uut maad otsimas. Agraarne ümberasumisliikumine Eestis kuni 1863. aastani. Tallinn: Eesti Raamat, 1975, lk. 32.

¹⁹ Eesti Postimees, nr. 32, 1868, lk. 249.

²⁰ Kündja, nr. 48, 1885, lk. 257.

²¹ Kündja, nr. 23, 1885, lk. 120.

Käesolevas artiklis peatume aga pikemalt Tbilisis (tollase nimega Tiflis) elanud eestlasest gümnaasiumiõpetajal Joosep Robert Rezoldil (1847–1909), kelle sulest ilmus Eesti ajakirjanduses rida artikleid Kaukaasia kohta. Oma tekstidega andis ta inspiratsiooni väljarändajatele, kuigi see tal plaanis ei olnud. Rezoldist sai eesti ajakirjanduses, mis tol perioodil väljendas selget väljarännuvastasust, patuoinas, kelle turjale panna teistegi patte või – tänapäevaselt väljendudes – ölgnukk, keda materdada rohkem, kui ta põhjust oleks andnud. Rezoldi „näki-laule, mis inimesi õnnetuse sisse meelitavad“,²² kritiseeriti erinevates väljaannetes ega tuntud huvigi, kas ja kui palju just tema oli neid näki-laule laulnud. Artiklis vaadeldakse lähemalt protsessi, kuidas Rezoldist väljarännu apologet tehti. Ise ta ennast selleks ei pidanud, ja kui jälgida tema kirjutisi, siis ega õigupoolest pidada saanudki. Põhjused temast patuoina tegemiseks olid tegelikult mujal.

Eluloolist

Joosep Rezold. Repro

Joosep Rezold sündis 1847. aastal Kadrina kihelkonnas, õppis Rakvere kreiskoolis ja aastatel 1867–1870 Kuudal õpetajate seminaris. Hiljem töötas ta Palmses vallakooli õpetajana, kust vallandati, mõningatel andmetel lastele õhtuti tantsimise õpetamise tõttu,²³ mis muidugi võib olla eufemism. On teada, et Rezold osales nooruses ka rahvaluulekogumise suuraktsioonis, saates Jakob Hurdale materjali Virumaalt.²⁴ 1873. aastal sõitis Rezold õppima Šveitsi, Baseli lähistel asuvasse St. Chrischona misjonikooli (tänapäeval St. Chrischona Teoloogiline Seminar), kus õppis kuni 1875. aasta kevadeni.²⁵

Oma reisist läbi Saksamaa Šveitsi avaldas Rezold Postimehe lisalehes ka reisikirja. Tähelepanu väärib selle algus. Muljeid, mis teda valdasid pärast seda, kui ta oli Tallinnas auriku Porthan pardale astunud, serveerib ta nagu kord ja kohus läbi tollase kodumaa-diskursuse prisma: „Muidugi vahtisin esmalt veel Eestiranna poole tagasi, nii kaua kui silmad ulatasivad ja tulivad mulle sääl mõnesugused haledad ja rõõmsamad mõtted, kui Eestimaa ja tema rahva sündinud lugusi oma vaimu

silma eest lasksin möödakäia. [– – –] Omast armsast isamaast lahkusin ma aga, nagu laps ema sülest lahkub, haleda meelega ja sirutasin veel kässi vaimus tema järele tagasi.“²⁶

Kohustuslik reveranss Eesti ajakirjanduses tollal domineerinud kodumaa-diskursusele tehtud, kulges edasine kirjeldus juba prospektiivses ja uudishimutsevas võtmes. Lübecki linna leidis Rezold olevat vana ja ilma erilise toreduseta, kohalikud naisterahvad aga enamasti kõik „kahvatand palgega“, lühikesed ja paksud või suisa ümmargused. Lübeckist viis rongisõit Heidelbergi, mille kohta puistab Rezold oma reisikirjas mõned ajaloolised faktid ja lisab, et see

²² Tallinna Söber, nr. 2, 1885, lk. 1.

²³ M. Neumann (koost.). Kuuda seminar ja tema kasvandikud. Tallinn: Zwetow ja Kitzel, 1928, lk. 115.

²⁴ Vt. A. Korb. Virumaa rahvaluule kogumine ja kogujad. – Mäetagused 2017, nr. 66, lk. 10.

²⁵ S. Issakov. Ebatavaline episood eesti kirjanduse ajaloost. – Keel ja Kirjandus 1967, nr. 5, lk. 294.

²⁶ J. R. R. Ühe Eestimehe teekäigust ja elust Saksa- ja Šveitsimaa piiril. – Eesti Postimehe lisaleht ehk Jututuba, nr. 52, 1874, lk. 307–308.

linn on juba palju ilusam. Edasise sõidu kirjeldustes vahelduvad isiklikud muljed teadmistega küllap varem või hiljem juurde loetud kirjandusest. Ta näeb rongiaknast ilusaid maastikke ja lisab, et põldude ja heinamaade eest kantakse seal väga hoolt, mistõttu ka heina kaks-kolm korda niita saab. Ta näeb, et puhtust peetakse piirkonnas hästi, kuigi olevat ka selliseid paiku, kus toad veel enam haisevat kui Eestimaal. Neid võivat nimelt Mustmetsa²⁷ mägedes ja orgudes leida. Seda Rezold rongiaknast muidugi näha ei võinud. Ta lisab, et igäüks sööb Saksamaal oma taldrikust, mitte nagu Eestis, kus peab küürakil ja põigiti laua ääres sööma, kui oma riideid täis tilgutada ei soovi. „Aeg oleks kül juba käes, et ka Eestirahva juures söögi ja joogi, ja üleüldse igapäise majaelu poolest natuke rohkem puhtust ja moodukamat viisi leida oleks.“²⁸

Seega näeme Rezoldi tekstis üht tüüpilist reisikirja vormi rüütatud kultuurikriitilist epistlit ja näib, et see liigutas Eesti Postimehe toimetaja Johann Woldemar Jannseni hinge, sest reisikirjale on lisatud toimetusepoolne moraliseeriv kaaskiri sõnumiga, et haritud ja suurema silmaringiga inimese puhul annab reisimine hoopis parema tulemuse kui harimatu puhul. „Harimata inimene jääb ikka harimata inimeseks, kui tuul teda ka Kaliworniast hommiku poole Jaapanimaale ja Gröönlandi rannast lõuna poole Uue-Meremaale viiks. [– – –] Mitte, mis inimene kuuleb ja näeb, vaid mis ta mõistab ja teab, tunnistab tema vaimuharimise kõrgust ehk madalust.“²⁹ Rezoldi kirjatükki esitletakse kui näidet haritud inimese tekstist, millest võime järeldada, et tollal oli tema renomee veel igati laitmatu. Kirjatükist ilmneb aga sedagi, et juba siis oli Rezoldile omane loetud kirjatarkuse rohke pikkimine omaenda muljete kirjelduste vahele – stiil, mis iseloomustas hiljem ka tema Kaukaasia-teemalisi kirjutisi.

Pärast misjonikoolis õppimist töötas Rezold Saksamaal Barmeni linnas 7-klasilises riigikoolis õpetajana.³⁰ Seejärel naasis ta kodumaale, kuid sobivat töökohta leidmata³¹ siirdus 1877. aastal Tiflisi. Aprillis oli alanud järjekordne, arvult üheteistkümnnes Vene-Türgi sõda ja kui Vene armee vallutas suvel türklastelt Ardahani kindluse, kirjutas Rezold Eesti Postimehele ülevaate selle võidu tähistamisest Tiflisis.³² Samal aastal ilmus tal väike luulevihik „Uued sõealaulud“, mis ilmselt oli inspireeritud just käimasolevast sõjast. Riigitruus vemmälvärsilises luuletuses „Türklastele“ pajatab Rezold, kuidas kaebed türklaste kurjade tegude pärast on tõusnud suisa taevasse Vanaisani, kes nüüd Vene relvade abiga tõttab türklasi nuhtlema.³³ Ka luulevihiku teistes luuletustes on aimata just käimasoleva Vene-Türgi sõja hingust. See sõda oli Eesti avalikkuses pälvinud juba varem laialdast tähelepanu, nii et Rezoldi looming polnud mingiski mõttes erandlik. Sõjateemalist poliitilist luulet, mis selgitas sõja põhjusi ja Venemaa positsiooni sõjas, õhutas kroonupatriotismi ja kaastunnet Türgi ikke all elavate väikerahvaste vastu, ilmus tollal rohkesti. Ingrid Rüütel on loendanud 1877. aastal Eestis ilmunud Vene-Türgi sõja teemalisi luuleraamatuid ühtekokku viis, kusjuures Rezoldi teos on tal jäänud kahe silma vahele. 1878. ja ka sõjajärgsetel aastatel lisandus veel mitmeid sellele sõjale pühendatud luulekogusid. Nentigem sedagi, et Vene-Türgi sõjast sai populaarne teema ka meie rahvalauludes.³⁴ Ea Jansen on toonitanud ajakirjanduse rolli Vene-Türgi sõja vahendamisel: „Ajaleheveergudelt võis eesti talupoeg, koolmeister või linnamees enam-vähem järjekindlalt jälgida sõja käiku.“³⁵

Ent kuidas ja miks sattus Rezold ühtäkki Tiflisi? On teada, et ta otsis kooliõpetaja kohta ja 1877. aastal asus tööle Tiflisi Esimeses gümnaasiumis koosseisuvälise klassijuhataja abi-

²⁷ Schwarzwald – mäestik Edela-Saksamaal.

²⁸ J. R. R. Ühe Eestimehe teekäigust ja elust Saksa- ja Shveitsimaa piiril, lk. 307–308.

²⁹ Samas.

³⁰ J. R. Rezold. Vastus. – Eesti Postimees, nr. 24, 1884, lk. 2–3.

³¹ Sõnumed omalt maalt. – Kündja, nr. 2, 1884, lk. 15.

³² R. Võidu-pidu. – Eesti Postimees, nr. 24, 1877, lk. 149.

³³ J. R. Rezold. Uued sõealaulud. Luulenud J. R. Rezoldt, Kaukasimaal, sõealahingute lähedal. Tallinn: J. H. Gressel, 1877, lk. 9–12.

³⁴ I. Rüütel. Vene-Türgi sõda eesti laulutraditsioonis. – Keel ja Kirjandus 1977, nr. 8, lk. 481jj.

³⁵ E. Jansen. „No oli alles Plevna...“. – Horisont 1978, nr. 3, lk. 35.

na.³⁶ Võimalik, et see kool ei olnud tema esimene valik. Nimelt selgub ühest kirjast, et ta on üsna hästi kursis koolioludega Tiflisi kubermangu saksa asundustes – võimalik, et esialgu lootis ta teenistust leida just sealt. Need asundused olid rajatud 60 aastat varem, asunikeks peamiselt Šveitsi ja Lõuna-Saksa aladelt väljarändajad, keda vähemalt osaliselt olid rändele ajendanud usutegurid. Suur osa asunikest esindasid nn. Württembergi pietismi, usuvoolu, mis oli Saksa maal läinud vastuollu ortodoksse luterlusega ja mille esindajatest suur osa rändas välja Vene keisririiki. Kaukaasias võimaldati neil jääda organisatoorselt autonoomseks ega sunnitud alluma ühele Venemaa luteriusu konsistooriumile. Kaukaasias tekkis asunikel teatav usaldus Baseli misjoniühingu misjonäride vastu, kes olid seal misjoneerinud kohalikke moslemeid. Nüüd võtsid Šveitsist saabunud misjonärid vaimulikult hooldada ka saksakeelseid koloniste. Saksa koloonia- test ja sealsetest oludest oli Rezold kuulnud Šveitsis õppides. Nimelt oli ta ühel Šveitsis peetud hariduskonverentsil tutvunud Kaukaasia Elisabeththali saksa asunduse kösterkoolmeistriga. Jõudnud Kaukaasiasse, külastaski Rezold viimast juulikuus tema tollases kodukülas.³⁷

Nüüd aga, tutvunud lähemalt sealsete koolioludega, tabas Rezoldit teatav pettumus. Ta kurtis, et kooliõpetajatele maksavad saksa asunikud küll head palka (500–1000 rbl. aastas, mis oli tõesti palju kõrgem kui näiteks piirkonnas hiljem rajatud eesti koolides makstu), kuid Rezoldile ei meeldinud sektantide kiliastlikud töökspidamised (näiteks Antikristuse peatsest tulemisest ja 1000-aastase rahuriigi saabumisest just Kaukaasias), mille tunnistamist nõutud ka kooliõpetajalt. Seetõttu ei pidanud ta seda ametit neis asundustes ihaldusväärseks.³⁸

Kuigi temast saksa asunduste kooliõpetajat ei saanud, tekkisid Rezoldil sealsete hingekar- jastega soojad suhted. Nagu öeldud, olid pietistlikud saksa asundused autonoomsed ega allu- nud ühele konsistooriumile. Nende kirik moodustas omaette organisatsiooni – Taga-Kau- kaasia evangeelse-luteriusu sinodi eesotsas kolooniakoguduse pastoriga, kes resideerus Tiflisis. Aastatel 1865–1884 oli selleks Tallinnas sündinud ja Tartu Ülikooli usuteaduskonna lõpetanud Karl Rudolf Roos.³⁹ Lisaks koguduse vaimulikule teenimisele oli Roos ka saksa asunduste koolide direktor.⁴⁰ Suhted viimase ja teiste saksa asundustega seotud isikutega kujunesid Rezoldil tihedaks. Sügisel 1878 kirjutab ta, kuidas ta käis kahe pastori ja nende abikaasadega reisil Kahheetias,⁴¹ samal aastal kutsuti ta Katharinenfeldi saksa asunduses pulma,⁴² järgmisel, 1879. aastal käis koos Roosi ja mõne teise vaimulikuga Elisabeththalis, kus oli paar nädalat pastori juures külaliseks.⁴³

1882. aastal vahetas Rezold töökohta ja temast sai klassijuhataja abi Tiflisi reaalkoolis.⁴⁴ Muide, seal oli tema palk 300 rubla aastas,⁴⁵ seega tunduvalt madalam, kui maksti saksa asundustes. Olgu vahemärkusena lisatud, et 1882. aastal kohtus Rezold Tiflisis eesti kirjaniku Eduard Bornhõhega, kes oli aasta varem asunud Põhja-Kaukaasiasse Stavropoli tööle köster- koolmeistrina sealseid eesti väljarändajate lapsi õpetama. Ühe avalikuks tulnud armuloo tõttu enne õppeaasta lõppu kohast loobunud, oli Bornhõhe 1882. aasta kevadel reisinud Tiflisi.

³⁶ M. Neumann. Kuuda seminar ja tema kasvandikud. Tartu, 1928, lk. 115; S. Issakov. Ebatavaline episood eesti kirjanduse ajaloost, lk. 293.

³⁷ Kaukaasia kirjad. – Eesti Postimees, nr. 3, 1879, lk. 9.

³⁸ J. R. R. Kaukaasia kirjad II. – Eesti Postimehe lisaleht ehk Jututuba, nr. 33, 1878, lk. 205.

³⁹ E. Amburger. Geschichte des Protestantismus in Russland. Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk, 1961, lk. 73, 130–131; E. Amburger. Die Pastoren der evangelischen Kirchen Russlands vom Ende des 16. Jahrhunderts bis 1937. Institut Nordostdeutsches Kulturwerk. Martin-Luther-Verlag, 1998, lk. 26, 153, 450.

⁴⁰ Kaukaasia kirjad. – Eesti Postimees, nr. 3, 1879, lk. 9.

⁴¹ Rezold. Kaukaasia kirjad. – Eesti Postimehe lisaleht, nr. 43, 1878, lk. 265.

⁴² Rezold. Kaukaasia kirjad. – Eesti Postimees, nr. 19, 1879, lk. 74–75.

⁴³ Rezold. Kaukaasia kirjad. – Eesti Postimees, nr. 35, 1879, lk. 139.

⁴⁴ S. Issakov. Ebatavaline episood eesti kirjanduse ajaloost, lk 294; S. Isakov. Skvoz´ gody i rasstojanija. Iz istorii kuljturnyx svjazej Ėstonii s Ukrainoj, Gruziej i Latviej v XIX – nachale XX veka. Tallinn: Eesti Raamat, 1969, lk. 102.

⁴⁵ S. Issakov. Ebatavaline episood eesti kirjanduse ajaloost, lk. 294.

Bornhöhe biograaf Endel Nirk on avaldanud arvamust, et Rezoldit tundis Bornhöhe juba varasemast ajast.⁴⁶

Kirjad Kaukaasiast

Nagu mainitud, avaldas Rezold oma esimese Tiflisist saadetud kaastöö eesti ajakirjanduses õige pea pärast Kaukaasiasse saabumist aastal 1877. Peagi tuli sellele lisa. Ajavahemikus 1878–1883 avaldas ta eesti ajalehtedes ridamisi kirjutisi, suur osa neist pealkirja all „Kaukaasia kirjad“. Need olid ülevaated Kaukaasia ajaloost, loodusest ja sealsetest rahvastest, lõpupoole ka Abhaasia eesti asundustest.

Oma esimeses artiklis pikast Kaukaasia kirjade tsüklist on Rezoldi põhilise tähelepanu all Kaukaasia loodus (tema sõnastuses küll ajastule omaselt „loomus“) ja sealne rahvastik. Selleks ajaks oli ta Kaukaasias viibinud juba umbes aasta ning enda väitel palju ringi sõitnud. Nagu tema Kaukaasia-kirjeldustest nähtub, oli ta kursis ka tollaste Kaukaasia kujutamise peamiste mustritega. Võõraste maade kirjeldustes on läbi aegade olnud üks peamisi kujutamismeetodeid võrdlus – võõras keskkonnas aitab võrdlus tuttavaga orienteeruda, kuid ka edastada uut informatsiooni. Võõrast kujutatakse tuttava kaudu, et tekitada lugejas aimu ja äratundmisrõõmu, samas luues ka kontraste ja distantsi. Kuid Rezoldi looduskirjeldused, milles võrdlustel on oluline koht, reedavad ka midagi muud. Nimelt saksakeelse baaskirjanduse kasutamist. Näiteks kirjeldab ta Kaukaasia mägiteid, mis on raiutud nii kõrgele, „kui kõige kõrgemast Saksamaa Münstri kiriku tornist alla vaadata“.⁴⁷ Mida oli Münsteri toomkirikul, mille põhjatorni kõrgus on 58 meetrit, eesti lugejale öelda? Oleks ju võinud pakkuda võrdluse aluseks Oleviste kirikut, mille kõrgus ka ilma torniivrita (60 m) on võrreldav Münsteri kiriku kõrgusega. Ja kas siis Kaukaasias pole mägiradu, mis jooksevad Oleviste kiriku torni tipuga (123 m) samal kõrgusel?

Muidugi pakub Rezold ka tuttavamaid mõõtkavu: seedripuud on tal „nagu pitkad rohelised tornid“, viinapuud „väänitlevad endid ümber jalakate ja tammede, nagu umalad ümber lattide“. Mäeorge kirjeldades lisab Rezold näpuotsaga ka poeesiat – need ehivad end „kui noored neid pruutlikult kõige suguse taimede ja kasvudega ja nagu rõõmsa neiu viisil otse kui vana taadi habeme alt naeratades välja vaatavad“. Ja kui loorberi okstes ja lepikutes lõõritavad ööbikud,⁴⁸ siis pole siin võrdlust vajagi – iga eesti lugeja ju tunneb seda häält. Ühes teises kirjas tutvustab Rezold lugejale võrdluste najal mägede geoloogilisi toimemehhanisme: „Meie maakera sisu on tuld täis kui kana muna rebu, ja et maakera rebu õhku ja hingata tahab, sellepärast ajab ta siis mõnesse kohta augud sisse ja kergitab mõne maakoha järsku ülesse kui supi peale pullid ehk terase peale kupud, aga tuhat ja miljon korda suuremal määral. [– –] Kui niisugune maa-alune vägevus töö on, siis väriseb ja kõigub maa kui pudru pajas, kunni ühte kohta on augu sisse teinud, kust suurem vägi taeva poole mühades ja kohades ülesse tõttab.“ Ka kirjeldab Rezold mägede erinevaid kliimavööndeid ja nende taimestikku.⁴⁹

Kliimateoreetilisest looduse ja inimeste omavahelise sõltuvuse skeemist juhindudes leiab Rezold, et kuninglik loodus on Kaukaasia põliselanikele andnud uhke vaimu ja vapra meelega. Adõgeed (Rezoldil *Adighé*) on tal Kaukaasia rahvastest kõige õiglasemad, kuid ka kõige vaguramad ja vapramad – jääb küll arusaamatuks, kuidas vagurust ja vaprust ühitada, kuid ju siis nii see mõnes raamatus seisib, sest ise ta tollal vaevalt ühtki adõgeed näinud oli. Adõgeed on tal tšerkesside tõugu „täieste sündinud õiglane rüütli sugu rahvas“. Siin lähtub ta kuvandist, mis oli Euroopas tšerkessidele Kaukaasia sõja mõjul kinnistunud. Samuti iseloomustab Rezold mingreleid (*mengrelased*), svaane (*suanelased*), imereete (*imeriidlased*, *imererid*) ja lazisid (*laasenid*). Kaks viimast Rezoldi kasutatud etnonüümi lasevad oletada, et ka neis kir-

⁴⁶ E. Nirk. Eduard Bornhöhe: kirjanik ja inimene. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1961, lk. 46–47.

⁴⁷ J. R. R. Kaukaasia kirjad I. – Eesti Postimehe lisaleht ehk Jututuba, nr. 32, 1878, lk. 199.

⁴⁸ Samas.

⁴⁹ Kaukaasia kirjad. – Eesti Postimees, nr. 35, 1879, lk. 138.

jeldustes lähtub ta mõnest saksakeelsest allikast (vrd. sks. *die Imerer, die Lasen*). Huvipakkuv on Rezoldi lause: „Suanetlased, Mengrelased ja Grusiinlased on vene valitsusega kõige enam rahul, ega ole nende hulgas iial mässamist karta.“⁵⁰ Grusiinide konsolideerumine ühisrahvaks polnud tollal veel päevakorral ja kellelgi ei tulnud mõttesse nimetada svaane või mingrelaid grusiinideks. Niisamuti nagu ka mitte lazisid. Rezoldi ajal sai grusiinideks nimetada eelkõige Kartli ja Kahheetia, s. t. tänase Ida-Gruusia elanikke.

Abhaaside kohta, kellest Rezold küll teab, et nemadki on Põhja-Kaukaasia rahvastega, seega siis ka tserkessidega suguluses, tal küll midagi head öelda ei ole. Abhaasidel ei ole tema sõnul adõgeede rüütellikust, grusiinide vagurust, hiinlaste virkust ega mingrelite ja imereetlaste poeetilisust (Rezoldil: *luuletuse vaimu*). Abhaasid on tal „nii hästi südame kui elukombede poolest kõige tooremad, verejäänulisemad ja kättemaksmise himulisemad rahvas Kaukaasiamaal“.⁵¹ Teadaolevalt polnud Rezold selleks ajaks Abhaasiasse veel jõudnud, mistõttu tuleks taas oletada allikana mõnda talle kätte sattunud raamatut. Üpris tõenäoliselt võis selleks olla saksa reisimehe Friedrich Martin von Bodenstedti paarkümmend aastat varem ilmunud teos, milles autor samuti mainib ära abhaaside suguluse tserkessidega, kuid kelle meelest jäävad nad viimastele igas mõttes, sh. ühiskondlikult tasemelt selgelt alla. Abhaasid on Bodenstedtil kättemaksuhimulised, verejanulised, vargalikud, reetlikud ja röövihimulised.⁵² Bodenstedti enda tekstist ilmneb, et suurema osa infost abhaaside kohta on ta saanud grusiinidelt. Kuigi sõnastuselt on Rezoldi ja Bodenstedti abhaasi-kirjeldused väga sarnased, pole võimatu, et mõlemad kasutasid mõnda ühist allikat.

Kui Rezold oma teises Kaukaasia kirjas kohalike rahvaste kirjeldamisega armeenlasteni jõuab, võib juba üsna suure tõenäosusega oletada, et ta sai oma info mõnelt Tiflisi grusiinilt. Tiflisis elas tollal rohkem armeenlasi kui grusiine ja on teada, et rahvuslikud konfliktid olid neil pigem omavahel kui venelastega.⁵³ Rezoldi kirjelduses on armeenlased „kõige halvem rahvas“ Kaukaasias. Armeenlased seostuvad tal eelkõige rahaga, mille nimel olevat nad valmis suurt kurja tegema. Ta toob hulga näiteid nende ebaausatest kauplemisvõtetest ja resümeerib: „Sest väikesest näitusest võivad lugejad juba näha, missugused linnud Armeenlased on ja kuidas nad siin teiste ristiks ja piinaks elavad.“ Kooliõpetajana pidi Rezold küll mõnna, et koolis õpivad armeenlased hästi, on õpihimulised ja ärksad, aga „pesemata südamega ja suured uhkuse taga ajajad“, „kelle seas väga vähe kõrgemaid ja õiglasemaid mõtteid leida on“.⁵⁴ Rezold oli Tiflisis viibinud mõned kuud, seega vaevalt, et ta rääkis omaenda kogemusest. Pigem võib allikana oletada mõnda grusiinist kolleegi Tiflisi Esimesest gümnaasiumist.

Kuid ka isiklikud kogemused kohalike elanikega ei lasknud end Rezoldi kirjades kaua oodata. Ühel ringreisil 1878. aastal, peatudes gruusia külas, selgus, et majutusolud on seal üpris kehvad. Võõrastemaja polnud, ööbida oleks saanud kõrtsides, mis aga „hullemad kui meie pool sealaudad pisukeste elava loomukestega täidetud“. Rezold veetis öö lauajupi peal, mille ühe otsa pani aia najale, teise vankri rattale ja sai oma une ära magada. Kohalike külaelanike kohta oli ta hinnang üpris karm: „Ehk kül rahvas rumal näitas olema ja tõeste oli, aga raha oskasid heaste võta, kõige asja eest, mis neilt ostime.“⁵⁵

Igatahes on Rezoldi esimese perioodi kirjad kohati seikluslikud, aga enamasti raamatutar-kustega tembitud ja küllaltki informatiivsed Kaukaasia looduse ja inimeste kirjeldused. Neist ei või välja lugeda mingit erilist kolonisatsiooni apoloogiat. Võrdlemisi kiretult kirjeldab ta

⁵⁰ J. R. R. Kaukaasia kirjad I. – Eesti Postimehe lisaleht ehk Jututuba, nr. 32, 1878, lk. 199.

⁵¹ Samas, lk. 199.

⁵² F. Bodenstedt. Die Völker des Kaukasus und ihre Freiheitskämpfe gegen die Russen. Ein Beitrag zur neuesten Geschichte des Orients. Frankfurt am Main: Verlag con Carl Bernhard Lizius, 1849, lk. 172.

⁵³ M. Light. Russia and Transcaucasia. – J. F. R. Wright, S. Goldenberg, R. Schofield (eds.). Transcaucasian boundaries. London: UCL Press, 1996, lk. 37.

⁵⁴ J. R. R. Kaukaasia kirjad II. – Eesti Postimehe lisaleht ehk Jututuba, nr. 33, 1878, lk. 205.

⁵⁵ J. R. R. Kaukaasia kirjad. – Eesti Postimehe lisaleht, nr. 43, 1878, lk. 265.

näiteks Tiflisi ümbruse saksa kolooniate eluolu ega lase märgata, et tema peas oleks sündinud idee ka eestlasi Kaukaasiasse meelitada. Kui ta ühes 1878. aasta kirjas toob ära kuuldused, mille kohaselt on Saksamaalt taas avaldatud soovi Kaukaasiasse, sedapuhku Abhaasiasse asumiseks, siis ei näi Rezold seda heaks kiitvat ja oletab, et saksa kolonistid saavad kohalike elanike metsikuse tõttu „karestust ja mõrudust“ eest leidma.⁵⁶ Rezold ei teadnud siis veel, et kuus aastat hiljem, aastal 1884 asutasidki sakslased Abhaasiasse oma külad Gnadenbergi ja Neudorfi. Üsna eestlaste Linda küla lähedale, mille rajamisest Rezold 1878. aastal undki näha ei saanud. Rezoldi esimestes Kaukaasia kirjades suhtus ta väljarändamise apoloogeetidesse võrdlemisi tõredalt. Kirjutades esimeste saksa asunduste rajamisest Tiflisi lähedal 1817. aastal, märgib ta, et nende rajajate seas oli „ka niisugusid usueksitajaid, nagu meite kodumaal omal ajal Maltsvet“.⁵⁷ Teame, et Maltsvetti sarjati 1860. aastatel ja ka hiljem eesti ajakirjanduses ühe suurema eestlaste Krimmi rändamise initsiaatori ja süüdlasena. Rezold ei võinud siis veel aimatagi, et õige pea satub ta ise Maltsvetiga samasse väljarännule ahvatlejate kurikuulsasse ritta.

Laviin läks veerema, kui Rezoldi „Kaukaasia kirjades“ innustust saades hakkasid mõned lehelugejad Kaukaasiasse väljarändamise plaane hauduma. Täiel 1880/81 sai Rezold kirja Samaarast, kus temalt uuriti kolonisatsiooni tingimuste kohta Kaukaasias. Nimelt oli Samaara eestlaste seas, kes polnud rahul oma senise elupaigaga, hakatud huvi tundma uute võimaluste vastu mujal keisririigi avarustes. 7. juulil 1881 saabusid Rezoldi juurde Tiflisi kaks meest Samaarast – Peeter Piir ja Jaan Kilk. Rezold võttis nad vastu ja pakkus öömaja. Kroonumaade valitsejalt saadi kirjad Karsi, Batumi ja Suhhumi maavalitsejatele, kes pidid meestele näitama kolonistidele jaotatavaid krunte. Karsi variant jäeti kohe kõrvale, kui kuuldi, et sealkandis metsa ei kasva. Lauale jäid Batumi ja Suhhumi ümbruse maad Musta mere rannikul. Nädala pärast, 14. juunil asuti teele, meeste palvel sõitis kaasa ka Rezold. Nagu nähtub, ei olnud Abhaasia meeste esimene valik. Kõigepealt sõideti rongiga sadamalinnas Pottisse ja sealt laevaga Batumisse, mis oli äsja lõppenud Vene-Türgi sõja (1877–1878) tagajärjel läinud Türgilt Vene keisririigi koosseisu. Eestlased käisid vaatamas Batumi lähedal asuva Kobuleti linna ümbruskonna maid. Kohapeal selgus aga, et seniste türgi elanike maaomandi küsimused polnud veel lahendatud. Hirmutasid ka kohalike jutud kurdide salkadest, kes röövisid linna ümbruses. Viimasena jäi lauale Suhhumi (tollase nimega Suhhum-Kalé), kuhu nüüd laevaga sõideti. Suhhumi ümbruses tutvusid mehed mitmete saadaval olevate kruntidega ja reserveerisid eestlastele ühe paiga kümnekond kilomeetrit linnast eemal, tulevase Linda küla asupaigas. See paik oma „metsikult vägeva taimekasvuga“ olevat mehed ära võlunud. Igale perele lubati 15 tiinu maad, lisaks veel 1 tiinu õuemaad. Maakuulajad läksid koju tagasi ja rääkisid, mida olid näinud.⁵⁸

Samaara eestlaste seas puhkesid elavad vaidlused väljarännu pooldajate ja vastaste vahel, millesse vastu Rezoldi tahtmist kisti ka tema. Ühed nägid temas autoriteeti, teised petist. Rezold avaldas imestust, et tema Kaukaasiat tutvustavad kirjad nii suurt tähelepanu leidsid ja distantseerus Samaara eestlaste seas puhkenud vaidlustest ning toonitas ühes oma järjekordses ajakirjanduses avaldatud kirjas: „Igaühel olgu oma piip, oma tubakas ja enam oiidu otsa ees, kui Darwini õpetuse järele meie eesvanematel.“⁵⁹ Kõik pidid taipama, et Rezoldil polnud plaanis väljarännu palavikku õhutada.

Mõni kuu hiljem avaldas Rezold Eesti Postimehes kirja Samaara eestlastele, mis sisaldas tõlke Kaukaasia ametivõimude kirjast Samaara kubernerile, mille kohaselt on Kaukaasias tõesti maad saada. Rezold aga manitses hoolega järele kaaluma, kas tasub uut väljarändu ette võtta. Kaukaasia puhul hoiatas ta eelkõige malaaria ja harjumatu maaharimisolude eest.⁶⁰

⁵⁶ J. R. R. Kaukaasia kirjad I. – Eesti Postimehe lisaleht ehk Jututuba, nr. 32, 1878, lk. 199.

⁵⁷ J. R. R. Kaukaasia kirjad II. – Eesti Postimehe lisaleht ehk Jututuba, nr. 33, 1878, lk. 205.

⁵⁸ J. R. Rezoldt. Kiri Kaukasusest. – Eesti Postimees, nr. 30, 1881: 118; Kristjan Suitsu mälestused Estonia küla asutamisest. 1918. EAM 284.1.8, l 3 .

⁵⁹ J. R. Rezoldt. Kiri Kaukasusest. – Eesti Postimees, nr. 30, 1881, lk. 118.

⁶⁰ J. R. Rezold. Kaukaasiast. Kiri Samaarast väljarändaja Eestlastele. – Eesti Postimees, nr. 50, 1881, lk. 198.

Rezoldi hoiatustest aga suurt ei hoolitud ja edaspidi sai ta kirju nii kodumaalt kui ka eesti asundustest mujal Vene riigis – ikka küsimustega, mis puudutasid Kaukaasiasse väljarändamise võimalusi. Ühes 1882. aasta kirjas ta hoiatab: „Ärgu ialgi perekondadega rahvas siia poole kaugele välja rännaku kui neil mitte rohkeste raha ei ole. Olgu küll, et teil kodumaal rasked ajad on, jäägu aga ikka kasina jõulised kodumaale. Kaugele rännates saaks suurem häda teid ootama.“⁶¹

Kuid aasta hiljem, 1883. aasta sügisel avaldas Rezold siiski ka mõned artiklid, mis teatud mõttes võiksid kvalifitseeruda väljarändamise apoloogiaks. Näiteks ülevaade reisist, mille ta tegi sama aasta suvel Tiflisist Suhhumi ringkonna eestlaste juurde, et tutvuda uusasunike eluoluga. Asunduse nime ta ei nimeta, kuid kuna selle kaugus linnast oli 20 versta, pidi see olema Estonia küla, mille olid rajanud aasta varem need, kes Linda külla paigale ei jäänud ja olid sinna edasi rännanud. 1883. aasta suvel oli seal eestlasi 15 peret. Rezoldi kirjelduses oli küla „ühe imeilusa metsa sisse asutatud“, rohi kasvas seal „nii vägevaste, et kui täna niida, paari nädali pärast jälle mehe rinnuni on“. Kõik viljad kasvavad väga hästi, ainult kartulid olevat kevadiste vihmade tõttu ära mädanenud. Peamiseks kasvatatavaks kultuuriks oli aga mais, mis kasvavad nii võimsalt „kui meie pool noor kuuse-mets, kust parajaid aja teibaid võib raiuda“. Üks tiin maisi andvat omanikule 300 rubla tulu aastas. Rezold visandab ka tulevikuperspektiive, väites, et elanikud võiksid saada miljonärideks, kui asutaksid jõe saeveski ja hakkaksid sealse metsa kalleid puuliike laudadeks lõikama ja välismaale saatma.⁶²

Seesugune positiivne perspektiiv Rezoldi kirjelduses võis lugejaid ju tõesti ahvatleda ja hakata kujundama Rezoldile väljarännuapoloogeedi mainet.

Siin refereeritud artikli oli Rezold saatnud esmalt Sakalale, kuid seal seda avaldada ei võetud – teame ju, et tollane eesti ajakirjandus oli valdavalt väljarännu vastane. Teades ka Johann Woldemar Jannseni põhimõttelist vastumeelsust eestlaste väljarändamise suhtes, poleks artikkel väga tõenäoliselt ilmunud ka tema toimetatavas Eesti Postimehes, kuhu Rezold varem kaastõid saatis. Kuid Jannsen oli paari aasta eest haigestunud ja uus toimetaja Karl August Hermann Rezoldi loole kätt ette ei pannud ning see ilmus. Või ka paar kuud hiljem samuti Eesti Postimehes avaldatud artikkel, milles ta taas küll kordas üle, et ta kedagi väljarännule ei ahvatle, rõhutab malaariaohtu Suhhumi piirkonnas, kuid lisab juurde, et kui maa oleks seal üles haritud, aitaks see selle ohu likvideerida, misjärel oleks Suhhumi kant „vist kõige tervem kliima maailma pääl“.⁶³ Selles oli tal muidugi õigus – tollal kavandati aktiivselt Musta mere ranniku soiste alade kuivendamist, mis pidi malaariat vähendama ja lõpuks vähendaski. Samuti olid piirkonna koloniseerimisplaanide väljatöötajad teadlikud Suhhumi ümbruse kliima tervislikkusest kopsuhaigetele ning sinna kuurortide rajamise plaanid olid välja töötatud juba eelmisel kümnendil.⁶⁴

Kuid eesti ajakirjanduse väljarännuvastases herilasepesas polnud sellisel informatsioonil soodsat kõlapinda ja nii astus Rezold oma artiklitega mehise sammu lähemale neile, keda siin väljarännu õhutajatena materdada tavatseti. Kuid neist paarist artiklist üksi poleks Rezoldil ikkagi ilmselt piisanud patuoinate rivvi sattumiseks. Sama 1883. aasta sügisel juhtus veel midagi, mis kinnistas ta hoopis kindlamini eesti ajakirjanduses vaenlase ja peksupoisi rolli.

Rezoldi tüli eesti ajakirjandusega

Tiflisis elades hoidis Rezold kätt ka Eesti elu pulsil. Kui ta 1882. aasta suvel kodumaad külastas ja mõned päevad oma sünnipaigas Kadrina kiriku lähedal elas, häiris teda, et kiriku juures on neli kõrtsi. Ta avaldas Sakalas artikli, milles enesekindlal toonil soovitas kõrtse pidavatel mõisnikel need sulgeda.⁶⁵

⁶¹ J. R. Rezold. Tihwlist. – Virulane, nr. 40, 1882, lk. 3.

⁶² Rezoldt. Kaukasia maalt. Kiri eestlaste elust. – Eesti Postimees, nr. 39, 1883, lk. 3.

⁶³ J. Rezold. Tiflisist. – Eesti Postimees, nr. 49, 1883, lk. 3.

⁶⁴ O. Maan. Agudzera i ee okrestnosti. Istoriko-ëtnografičeskij očerk. Suhum: Akademija Nauk Abxazii, 2010, lk. 59.

⁶⁵ Rezold. Omalt maalt. – Sakala, nr. 37, 1882, lk. 2–3.

1883. aasta sügisel suutis Rezold vallandada eesti ajalehtedes aga tõelise skandaali, kui võttis Eesti Postimehes analüüsida eesti ajakirjanduse hetkeseisu. Julge ettevõtmine, mis annab tunnistust ühtlasi sellest, et Rezold tõesti tellis Tiflisi kõiki olulisemaid ajalehti ja oli nendes ilmuvaga kursis. Artikkel oli kriitiline ja ajendatud võib-olla ka isiklikust solvumisest selle üle, et tema enda artikleid iga ajaleht alati avaldada ei võtnud.⁶⁶ Rezold alustab oma ambitsioonikat ülevaadet ajalehest Valgus, mis on tema sõnul kõige karedam söimama ja ühtlasi teistest ajalehtedest viletsam. Kiita saab Valgus ainult selle eest, et seal kritiseeritakse Jakob Hurta. Virulast hindab Rezold Valgusest paremaks, kuid selle toimetaja silmaring olevat väike. Sisu poolest olevat kõige nõrgem ajaleht Kündja, Olevik kirjutavat küll hästi, kuid ta stiil polevat rahvalik. Oleviku toimetajal Ado Grenzsteinil olevat küll suured vaimuanded, aga veel suurem auahnus. Grenzstein saab Rezoldilt võtta ka selle eest, et ta on Hurda toetaja ja Aleksandrikooli asjus eesti rahvale väidetavalt suurt kahju teinud. Sakala olevat varasemaga võrreldes alla käinud, ta on „igapidi vilets ja vaevaline, keda lugeses himu ära kaob“.⁶⁷ Ainsaks tasemel leheks hindab Rezold Eesti Postimeest, kus see põhjanev artikkel ka ilmus. Karl August Hermann, kes oli aasta varem Eesti Postimehe peatoimetajaks saanud, trükkis selle skandaalse artikli küll ära, kuid koos omapoolse kaaskirjaga, milles distantseerus artikli seisukohtadest ja revideeris mitmeid Rezoldi seisukohti.⁶⁸

Kuid sellega ei suutnud Hermann suurt tormi ära hoida. Kaks nädalat hiljem ilmus vastulause Jaak Järve Virulases, kus kõigepealt saab võtta Hermann, et laseb sellistel artiklidel üldse ilmuda. Eelkõige oli Järve rünnak suunatud aga ikkagi Rezoldi vastu, kelle taseme kohta arvab: „Tema ei mõistagi veel suurt midagi kirjutada, kudas võib ta siis ühe rahva ajakirjanduse väärtust õigeste kaaluda mõista. Tema on meile ka mõnegi lühikese kirjakese saatnud, aga need on nii kehvamõttelised ja ka kirjutamise poolest nii väga vigalised, et trükkimise kõlbust sealt asjata peab otsima.“⁶⁹

Kui Jaak Järv oma vastulauses Rezoldi tegevusele Kaukaasias tähelepanu ei pööranud, siis tegi seda aga Kündja toimetaja Jaan Nebokat. Otsesõnu süüdistas ta Rezoldit Kaukaasiasse väljarändamise õhutamises ajalehes Eesti Postimees, väites ühtlasi, et teised ajalehed pole seda soovinud teha ega ole tema kirju avaldanud. Nebokat väljendas ka oma kriitilist suhtumist väljarändamisse.⁷⁰

Olgu aga vahemärkusena öeldud, et Nebokat ise oli 1870. aastatel töötanud mitmeid aastaid Siberis kõsterkoolmeistrina ja avaldanud 1879. aastal terve sarja Siberit ja sealseid eestlasi käsitlevaid kirjutisi ajalehes Risti-rahva Pühhapäva Leht. Niisiis olid Rezold ja Nebokat küündnud tegelikult sama vagu – üks Siberis ja teine Kaukaasias. Nende kahe mehe kokkupuutepunktid sellega aga ei piirne. Nimelt olid nad mõlemad omandanud koolmeistri kutse Kuuda seminaris – Nebokat mõni aasta varem kui Rezold. Ja vähe sellest – Nebokat töötas aastatel 1867–1871 enne Siberisse siirdumist Kuudal õpetajana, olles õpetajaks ka Rezoldile. Nüüd, oma vastulauses Rezoldi eesti ajakirjandust kritiseerivale artiklile toob Nebokat esile ka seiku nende ühisest ajast Kuudal. Ta kirjutab, kuidas Rezold pidi pärast tunde parandama vanu range ja töötama tallipoisina, kuid tuli nende ülesannetega hädavaevalt toime. Nebokat mainib ära ka ühe Rezoldi ähvarduskirja, mille pärast oli ta olnud Tallinnas kohtu all. Kuid Nebokat lisab oma artiklile ka varasema Samaara ja nüüdse Kaukaasia eestlase Jaan Kilgi kirja. Sellesama Kilgi, kes 1881. aastal oli käinud koos Rezoldiga Kaukaasias vabu maid vaatamas ja kes lõpuks sinna asunikuna asus. Nebokat kasutab Kilgi kirja, et näidata, kui halvad on tegelikult eestlaste asumistingimused Kaukaasias: suvine vihm mädandas kartulid, mais ja tubakas annavad küll head saaki, aga tubakaga ei oska eestlased veel ümber käia. Nebokat

⁶⁶ J. R. Rezold. Viru maakonnast. – Eesti Postimees, nr. 9, 1883, lk. 2.

⁶⁷ Sakala toimetaja Carl Robert Jakobson oli teatavasti 1882. aastal surnud.

⁶⁸ R-o- Vene maal. Avalik tõde ja hää nõuu. – Eesti Postimees, nr. 48, 1883, lk. 3.

⁶⁹ Virulane, nr. 50, 1883, lk. 1–2.

⁷⁰ Kaukasiast. – Kündja, nr. 52, 1883, lk. 617.

Jaan Nebokat. Repro

trükitab mõnuga ära Kilgi palve: saatku Nebokat talle oma ajalehte, kuigi Kilk saab hetkel tellimuse eest maksta vaid ühe rubla.⁷¹ Nebokati sõnum on selge: Rezoldi Kaukaasia kirjade ajal Kaukaasiasse rännanud eestlaste käsi ei käi hästi ja süüdlaseks tuleb pidada Rezoldit. Teame varasemast, et Rezold oli kiitusega Kaukaasia aadressil tegelikult võrdlemisi kitsi ja süüdistada teda väljarände vallandamises otseselt ei saa. Kuid Nebokat oli solvunud ja nüüdsest alates sai Rezoldist eesti ajakirjanduse väljarännudiskursuses patuoinas samas reas, kus oli varem prohvet Maltsvet.

Esiialgu oli peasüüdistajaks solvunud Nebokat, kelle ajalehe oli Rezold julgenud paigutada eesti ajalehtede kvaliteediedetabeli lõppu. Ka järgmise, 1884. aasta alguses on Nebokat jätkuvalt solvunud ja kirjutab: „Vanal ajal või enne oli see pruugiks, et koolmeistrid koolilastele koolitunnistusi andsid, uuemal ajal või nüüd annab koolipois oma koolmeistrile tunnistuse.“ Nebokat esitab oma artiklis seiku, millega soovib näidata, et Rezold tegelikult koolmeistri nime ei väärigi – ta olevat oma koolitunnistust võltsinud, kirjutades sellele „vallakooli-

õpetaja“ asemele „elementaarkooliõpetaja“. Selle tunnistusega olevat ta Saksamaal (tegelikult Šveitsis) võetud vastu rändmisjonäre ette valmistavasse kooli. Tiflisis ei olevat Rezold mitte „kõrge kooli direktor“, nagu kirjutatakse Eesti Postimehes, vaid lastele konsultatsioonide andmise klasside juhataja. See ära õiendatud, võtab Nebokat uuesti teemaks Rezoldi peamise „süü“, Samaarasse rännanud eestlaste Kaukaasiasse ahvatlemise. Rezoldi kirjutatud, et Kaukaasias võib ühe tiinu pealt teenida 1000 rubla tulu, peab Nebokat desinformatsiooniks.⁷² Tegelikult oli Rezold küll kirjutanud 300-rublasest tulust, nagu varasemast teame.⁷³

Nebokati tüli Rezoldiga jätkus. Kui Rezold reageeris Nebokati viimasele kirjutisele kahe kirjaga ja nõudis nende avaldamist, siis Nebokat keeldus. Samas ei jätnud ta neid ka enda teada, vaid informeeris oma lugejaid, et Rezoldi kirjad nõretavad laimamisest, valet, sõimamisest ja roppusest. „Meie leht ei ole mitte tema porirenn,“⁷⁴ kirjutab Nebokat.

Nebokatile vastamiseks sai Rezold võimaluse Eesti Postimehe veergudel – ainsas lehes, mida Rezold oma eesti ajakirjanduse taset lahkavas artiklis suuresõnaliselt põhja ei lasknud. Rezold lükkab ümber Nebokati väited koolitunnistuse võltsimise asjus ja kuulutab, et väljarändamisele pole ta kunagi rahvast ahvatlenud. Artiklist ilmneb aga, et oma eesti ajakirjanduse taset lahkava kirjatööga on ta rikkunud suhted ka teiste ajalehtede toimetustega – need ei võtvat enam tema tekste avaldada. Vihaselt ja solvunult heidab Rezold nüüd Oleviku toimetajale Ado Grenzsteinile ette laimu, Jaak Järvele Virulasest aga kriitikat, mis olevat täis kirjavigu.⁷⁵

Ühesõnaga oli Rezold 1884. aastaks rikkunud oma käre stiili ja ilmselgelt konfliktse käitumisega suhted oluliste eesti ajalehtede toimetustega. Ja kuigi tema peamine vastane selles sõnasõjas Jaan Nebokat oli sama aasta juulis sunnitud tagasi võtma „ülekohtused avaldused“

⁷¹ Samas.

⁷² Sõnumed omalt maalt. – Kündja, nr. 2, 1884, lk. 15.

⁷³ Rezoldt. Kaukasias maalt. Kiri eestlaste elust. – Eesti Postimees, nr. 39, 1883, lk. 3.

⁷⁴ Sõnumed omalt maalt. – Kündja, nr. 4, 1884, lk. 40–41.

⁷⁵ J. R. Rezold. Vastus. – Eesti Postimees, nr. 24, 1884, lk. 2–3.

Rezoldi suhtes,⁷⁶ mis ilmselt puudutasid peamiselt koolitunnistuse võltsimist ja olematut ähvarduskirja, siis väljarännule õhutaja renomee jäi Rezoldit saatma ka edaspidi. Olevik kuulutas juba 1883. aasta lõpus, et nemad Rezoldi väljarännuteemalisi tekste ei avalda ja eestlaste uisapäisa väljarändamist ei soosi.⁷⁷ Kaks nädalat hiljem liitus samasuguse deklaratsiooniga Kündja.⁷⁸ Olevik kordas oma seisukohta ka järgmise aasta algul.⁷⁹ Kuna Rezoldile oli mitmete ajalehtede uks suletud, aga kirjade tulv talle kõikvõimalikelt väljarännuhuvilistelt jätkus, teatas ta kevadel 1884 Virulase kuulutuste rubriigis, et tema Suhhumi ringkonda reisijatega enam mingisugust tegemist teha ei taha ja soovib sinna pigem mitte rännata, tuues põhjuseks malaaria. Ajaleht Olevik, kes seda kuulutust refereeris, parastab: „Kas meil ei olnud õigus, kui ju esiotsa Rezoldi kirju laitsime?“⁸⁰ Edaspidi oli Rezold hammaste vahel eriti ajalehel Tallinna Sõber, mis Balti aadelkonna hääletoruna muretses eestlaste kui odava tööjõu väljarändamise pärast. Tallinna Sõber asus ründama ka Eesti Postimeest, kuna see Rezoldi tekste avaldada oli võtnud.⁸¹

Rezoldi edasine saatus

Samal Rezoldi jaoks tormilisel 1884. aastal, mil ta suutis enda vastu häälestada peaaegu kõik olulisemad eestikeelsed ajalehed, loobus ta omal palvel haiguse tõttu koolmeistri ametist Tiflisis.⁸² Kas nende kahe sündmuse vahel oli seos, pole teada. Samal aastal tekkis tal plaan hakata Tiflisis välja andma eestikeelset ajakirja Mailm. Seda on kirjandusloolane Sergei Issakov põhjendanud tsensuuriolude rangemaks muutumisega 1880. aastate Eestis, mil üritati ajalehti ja ajakirju hakata välja andma väljaspool Balti kubermange.⁸³ Kui aga mõtleme Rezoldi konfliktile eesti ajakirjanduse juhtfiguridega, siis tundub see selgitus ühekülgne. Pigem soovis Rezold ilmselt astuda oma ajakirjaga teiste eestikeelsete olulisemate ajalehtede-ajakirjade kõrvale ja muutuda sõltumatuks nende väljaandjatest. Igatahes oli Rezoldi plaan ambitsioonikas: uus ajakiri pidi hakkama avaldama artikleid kirjandusest, majandusest, kaubandusest, vene ja eesti rahva eluolust, ajaloost, poliitikast, pedagoogikast, meditsiinist, seal oleks ilmunud kriitikat, epigramme, följetone, anekdoote ja eri žanrites kunsti. Plaan aga ei realiseerunud, sest Trükiasjade Peavalitsus, peamine tsensuuriorgan Peterburis, lükkas Rezoldi taotluse detsembris 1884 tagasi.⁸⁴

Suhted Abhaasiasse jõudnud eestlastega Rezoldil aga säilisid. On teada, et ta pidas Tiflisis kooliõpilaste pansionaati, kuhu tõi toapoisiks kümneaastase Jaan Ratasessa vastasutatud Estonia külast. Poiss teenis Rezoldi juures kolm aastat, tema ülesandeks oli pansionaadi toiduainete eest hoolitsemine.⁸⁵

1880. aastatel jõudis Rezold töötada ka Bakuus ringkonnakohtu sekretäri abina.⁸⁶ Peagi saabus Rezold tagasi Eestisse. Kuni 1891. aastani töötas ta Pärnumaa teise jaoskonna ülemtalurahvakohtu esimehena.⁸⁷ Kaukaasia väljarännu õhutaja maine saatis teda aga endiselt. Kui ta 19. oktoobril 1891 oma senisest elukohast Kilingi-Nõmme lähistelt väidetavalt salaja lah-

⁷⁶ „Kündja toimetus“. Isamaalt. – Eesti Postimees, nr. 36, 1884, lk. 1; J. R. Rezold. (Õiendus) Sakala, nr. 47, 1884, lk. 3.

⁷⁷ Olevik, nr. 48, 1883, lk. 2.

⁷⁸ Kaukasiast. – Kündja, nr. 52, 1883, lk. 617.

⁷⁹ Tartust. – Olevik, nr. 6, 1884, lk. 2.

⁸⁰ Olevik, nr. 14, 1884, lk. 2.

⁸¹ Tallinna Sõber, nr. 6, 1884, lk. 3; Tallinna Sõber, nr. 9, 1884, lk. 1.

⁸² S. Issakov. Ebatavaline episood eesti kirjanduse ajaloost, lk. 294.

⁸³ Samas, lk. 293.

⁸⁴ S. Issakov. Ebatavaline episood eesti kirjanduse ajaloost, lk. 294; S. Issakov. Skvoz' gody i rasstojanija, lk. 103.

⁸⁵ EAM 284.1.15, l. 3. Marie Rattasepp. Minu elulugu ja mineviku mälestused. 1962.

⁸⁶ J. R. Rezold. Meie maa missionärid. – Eesti Postimehe Missioni-Leht, nr. 12, 1900, lk. 91.

⁸⁷ M. Neumann (koost.). Kuuda seminar ja tema kasvandikud, lk. 115; Sakala, nr. 29, 1891, lk. 2.

Eestlaste ehitatud koolimaja Estonia külas, mis enam koolimajana kasutuses pole. 2015. a. Foto: Aivar Jürgenson

kus, hakkasid levima kuuldused, et ta põgenes oma võlausaldajate eest. Ajaleht Sakala viskas parastavalt õhku küsimuse: võib-olla lahkus ta oma varem üleskiidetud õnnemaale Suhhumi?⁸⁸ Põhimõtteliselt mitte väga meelevaldne oletus, sest Estonia asunikega ta suhtles ja nagu kirjutas üks sealne asunik 1888. aastal, oli Rezoldil seal koguni oma maatükk.⁸⁹ Tegelikult oli Rezold aga sõitnud Peterburi, andis sealt õige pea elumärgi ja lubas tema kohta Sakalas kuuldui levitanud kirjasaatja kohtusse kaevata.⁹⁰ Hiljem tegutses ta eraadvokaadina Tallinnas.⁹¹

Eestis kirjutas Rezold kahekõitelise „Üleüldise eestlaste ajaloo“,⁹² mis aga kubises väljamoeldistest ja kutsus ajakirjanduses esile terava kriitika.⁹³ Teosele heideti ette allikatega suvalist ümberkäimist, leiti, et selle stiil on sobimatu ja kohati päris ropp,⁹⁴ et raamat on tühi lori ja keelevigu täis.⁹⁵ Ja kui Rezold teatab teose teise osa lõpus, et tal on plaanis ka kolmas osa, avaldab üks arvustaja lootust, et Rezold selle siiski kirjutamata jätab.⁹⁶ Mitmed arvustajad, sh. meie üks esimesi arheolooge Jaan Jung süüdistasid Rezoldit plagiaadis.⁹⁷

Samal 1893. aastal, mil ilmus „Üleüldise eestlaste ajaloo“ teine köide, avaldas Rezold raamatukese „Tärk kohtukäija“.⁹⁸ Ka see sai tugevat kriitikat – üksipulgi tõi üks arvustaja välja nii juriidilised kui ka keelelised puudused,⁹⁹ millele Rezold talle omasel moel ründava ja isiklikuks mineva vastulausega reageeris.¹⁰⁰ Kuigi juristid raamatut kritiseerisid, osutus see rahva seas populaarseks ning tiraaž müüdi väidetavalt kiiresti läbi.¹⁰¹

⁸⁸ Pärnumaalt. – Sakala, nr. 45, 1891, lk. 2.

⁸⁹ Pihlakas. Kirjad Venemaalt VI. – Sakala, nr. 13, 1888, lk. 3.

⁹⁰ Pärnumaalt. – Sakala, nr. 48, 1891, lk. 3.

⁹¹ M. Neumann (koost). Kuuda seminar ja tema kasvandikud, lk. 115.

⁹² J. R. Rezold. Üleüldine eestlaste ajalugu, nende sõjad naabri-rahvastega ja seitsme saja aastane orjapõli. Teadused algavad 3000 aastat enne Kristuse sündimist. 1. vihik, Tartu: K. A. Hermann, 1889; J. R. Rezold. Üleüldine eestlaste aealugu: Teadused hakavad 3000 aastat enne Kristust. 2. vihik. Tartu: H. Matthiesen, 1893.

⁹³ Sakala, nr. 17, 1893, lk. 2.

⁹⁴ Kirjandusest. – Postimees, nr. 78, 1893, lk. 2.

⁹⁵ Kirjandusest. – Postimees, nr. 79, 1893, lk. 2.

⁹⁶ Samas.

⁹⁷ Arvustus. – Sakala Lisaleht, nr. 25, 1893, lk. 196–199; Lühikene kriitika J. R. Rezoldi II jao „Üleüldise Eestlaste ajaloo“ üle. – Sakala Lisaleht, nr. 32, 1893, lk. 254–255.

⁹⁸ J. Rezold. Tärk kohtukäija: Juhatus, kuidas igauks isi oma kohtu asju aeada ja protsessid võita võib, kui temal vähegi õigus on. Tallinn: H. Matthiesen, 1893.

⁹⁹ J. Hanser. Kirjandusest. – Postimees, nr. 87, 1893, lk. 1–2; Postimees, nr. 88, 1893, lk. 1–2.

¹⁰⁰ J. R. Rezold. Kirjandusest. – Postimees, nr. 112, 1893, lk. 3.

¹⁰¹ M. Neumann (koost.). Kuuda seminar ja tema kasvandikud, lk. 116.

1895. aastal avaldas Rezold antoloogia „Eesti luuletajate album“. Ka see pälvis tähelepanu paari retsensiooni kujul – üks võrdlemisi neutraalsena,¹⁰² teine põhjalikuma ja kriitilisemana, milles leiti, et selline esinduslikkusele pretendeeriv väljaanne oleks eeldanud põhjalikumat eeltööd ja selektsiooni luuletajate valikul.¹⁰³ Varjunime Alpha all ilmunud retsensiooni peale reageeris Rezold taas talle omases stiilis – ründava ja isikliku vastulausega, mida ei võtnud avaldada Postimees, kuid avaldas Valgus. Rezold lajatab selles kriitikule mitme veeru ulatuses ja kuulutab, sulg põlgusest nõretamas: „See paha meel on tall küll selle pärast teiste vastu, et temal enesel misgi vaimuannet ei ole.“¹⁰⁴ Rünnavalt Alphalt, kes nüüd avaldas end nime A. Daniel all, ilmub omakorda vastus, milles nimetas Rezoldit pilkavalt „päikeseks meie pilvestanud luuletaevas“, esitas veelgi kriitikat ilmunud albumi aadressil ja lõpetuseks teatas, et loobub Rezoldiga sõnasõda pidamast, sest Rezold „kui kange kohtunik saaks oma viimase sõimusõnade varanduse minule selga saatma“.¹⁰⁵ Arvestades Rezoldi varasemat käitumist, oli Danielil ilmselt selles osas õigus. Küllap oleks Rezoldil aidanud maha rahuneda teadmine, et hiljem hakati seda kogumikku eesti kirjandusloos siiski hindama kui 1890. aastate ainsat arvestatavamat luuleantoloogiat.¹⁰⁶

1899. aastal pälvis Rezold tähelepanu kohtuasjaga ajalehe Valgus toimetaja Jakob Kõrvi vastu. Rezold kaebas Kõrvi kohtusse, sest see ei avaldanud üht tema poolt vene keelest tõlgitud teksti, tuues põhjenduseks tõlke halva kvaliteedi. Õigus jäi Kõrvile, niisamuti nagu järgmises kohtuasmes, kuhu Rezold asja edasi kaebas. Kohtukulud jäid katta Rezoldile.¹⁰⁷

Rezoldi laia huvideringi näitab üks tema 1901. aastal ajalehes Uus Aeg läbi kolme numbri ilmunud tekst „Saladuslised ilmutused“, milles ta esitab ridamisi näiteid mitmesugustest paranähtustest ja üritab neid selgitada loodusteaduslikult, elektriliste ja magnetiliste nähtustena. Oma loo lõpetab ta rahulolevalt dotseerides: „Et esseisev teaduse vald Eesti kirjanduses täiesti tundmata on, kuna teistele rahvastele suured paksud raamatud selle üle on kirjutatud, siis olen püüdnud siin ka Eesti rahvale üht väikest pilti selle üle anda, mis ülepea spiritismuse ja somnambulismuse on.“¹⁰⁸ Rezold, vana kooliõpetaja, tunneb ikka veel tarvidust lugejaid harida ja õpetada. Samal aastal ilmub see tekst ka eraldi raamatukesena.¹⁰⁹

Järgmisel, 1902. aastal siirdus Rezold välismaale, 1904. aastal pöördus ta küll tagasi Vene keisririiki, kuid Eestist päris kaugele, Tomski kubermangu Kuznetski maakonda, kus temast sai kroonumaade politseiametnik ja lõpuks ka maakonnaülema abi. 1905. aastal käis ta Eestis suvitamas.¹¹⁰ 1908. aastal ilmub ajalehes Isamaa Rezoldi sulest taas üks valgustav ja infoküllane tekst, seekord Siberi Tomski piirkonna kohta, kus ta tegutses riigiametnikuna. Rezold demonstreerib oma kaastöös Tomski kubermangu mastaape – et see on suurem kui näiteks Saksamaa, siis sellest tulenevalt on sealsed kliimaoludki väga erinevad. Ta kirjutab Tomski kubermangu Kainski maakonnas asuvast eesti asundusest (kahjuks nime nimetamata), kirjeldab sealseid loodusolusid ja peamisi tegevusalasid. Ta rõhutab, et piirkonnas on palju kuritegevust, sh. röövimisi ja tapmisi. Kohalike venelaste kohta kirjutab Rezold: „Rahva iseloom on veel täiesti metsik ja harimata. Pääle selle on Siberi elanikud väga laisad. Tema

¹⁰² Eesti luuletajate album. – Eesti Postimehe Lisa, nr. 41, 1895, lk. 323–324.

¹⁰³ Alpha. – Eesti Postimehe Lisa, nr. 42, 1895, lk. 330–332.

¹⁰⁴ J. R. Rezold. Kirjandusest. – Walguse eralisa, nr. 52, 1895, lk. 5; Lühisõnum Olevikus, nr. 3, 1896, lk. 65.

¹⁰⁵ A. Daniel. Sõbralik kiri herra J. R. Rezold'ile. – Eesti Postimehe õhtused kõned, 16.02.1896, lk. 55–56.

¹⁰⁶ R. Põldmäe. Luule sajandi lõpul. – Eesti kirjanduse ajalugu II (toim. E. Nirk). Tallinn: Eesti Raamat, 1966, lk. 548.

¹⁰⁷ Kirjandusline kohtu-asi. – Postimees, nr. 266, 1899, lk. 3.

¹⁰⁸ J. R. Rezold. Saladuslised ilmutused. – Uus Aeg, nr. 40, 1901, lk. 2–3; J. R. Rezold. Saladuslised ilmutused. – Uus Aeg, nr. 41, 1901, lk. 2; J. R. Rezold. Saladuslised ilmutused. – Uus Aeg, nr. 42, 1901, lk. 1–2.

¹⁰⁹ J. R. Rezold. Eba-waimud ehk saladuslised ilmutused: Seletus, kust tulewad spiritismuse, hüpnotismuse ja arwatawate waimude awaldused, mardused ja mitmed muud arusaamata nägemised. Tallinn: Schiffer, 1901.

¹¹⁰ M. Neumann (koost.). Kuuda seminar ja tema kasvandikud, lk. 115; S. Issakov. Ebatavaline episood eesti kirjanduse ajaloost, lk. 293.

nälgib pool halasti kodus, aga tööle ega teenistusesse ei taha tema minna.“ Siberi Šveitsiks nimetatud Altai¹¹¹ olevat aga inimesed hoopis teistsugused: ausamad, puhtamad ja jõukamad. Vili kasvavat seal samuti paremini kui mujal Siberis. Kuna Siber oli 20. sajandi esimesel kümnendil üks eestlaste peamisi väljarännusuundi, andis Rezold taas kord väljarännuhuvilistele lugejatele nõu, aga küllalt ettevaatlikult: kui isamaal kitsas käes, ärgu hulgana välja rännatagu, vaid saadetagu kõigepealt maakuulajaid oludega tutvuma.¹¹²

Rohkem Rezoldi sulest eesti ajakirjanduses teadaolevalt midagi ei ilmunud. Kui ta järgmisel aastal Tomski haiglas suri, jäi see eesti meedias tähelepanuta. Informatsiooni tema surmast tõid kodumaale 1920. aastate algul Siberist Eestisse saabunud optandid, kes Rezoldit olid tundnud. Elu lõpuni oli ta jäänud poissmeheks.¹¹³

Kokkuvõtteks

19. sajandi teine pool avas Eestis mitmes mõttes piire ja laiendas horisonte. Sajandi keskpaiku vastu võetud talurahvaseadused võimaldasid eestlastel hakata otsima elupaiku ka väljaspool oma kodukubermangude piire. 1850. aastatel veel vargsi ja ettevaatlikult, kuid järgnenud kümnenditel üha julgemalt ja hoogsamalt hakati otsima väljakutseid nii Vene riigi teistes osades kui ka välismaal. Eestlane polnud enam seadustega aheldatud piiratud maa-ala külge ja see pakkus võimalusi horisontaalseks mobiilsuseks. Teisalt leidis aset ka vertikaalne mobiilsus – kujunev eesti haritlaskond hakkas jõudsalt nõudma positsioone kohalikus sotsiaalses hierarhias. Rahvuslik ärkamine vajas aga ideoloogiat ja selleks kujunes ajastu vaimule kohaselt rahvusromantism oma kodumaadiskursusega. Peagi läksid kaks diskursust – kodumaa- ja väljarännudiskursus – omavahel vastuollu. Isamaaluules õilistati kaunist kodumaad ja sarjati neid, kes sellele mõtlematult selja pööravad. Kuid rohkemgi mõisteti hukka neid, kes teisi välja rändama õhutasid. Patuoinaks võis saada ka osalt teenimatult, nagu veenab Joosep Rezoldi juhtum. Kooliõpetajana tegutsenud ja hilisemas elus mitmeid muidki elualasid proovinud mees oli hingelt rahvaalgustaja. Ta avaldas eesti ajakirjanduses mitme kümnendi jooksul eripalgelisi kirjutisi, mille läbivaks ajendiks näis olevat vajadus tutvustada, vahendada ja õpetada. See sundis teda avaldama loetud kirjatarkusega tembitud reisikirju ja topograafilisi kirjeldusi kord Saksamaalt, kord Kaukaasiast, lõpuks ka Siberist. Kuid vähe sellest. Nii nagu ta avas eesti lugeja silmi Saksamaa osas ja nii nagu ta Kaukaasia maad ja rahvast tutvustas ning sealsete mägede hingeelu selgitas, nii arvas ta endal uusi teadmisi olevat ka Eesti ajaloo vallas ja isegi jõudsalt arenevas elektromagnetilises füüsikas. Rahva valgustamine näis olevat tema siht, eesmärk ja kirk läbi kogu elu. Tema Kaukaasia kirjad polnud ju muud kui koolipalalikud ülevaated ühest eesti talupojale kaugest kandist. Kindlasti läks ta oma dotseerivas maneeris liiale, hakates Tiflisist lisaks info vahendamisele paika panema eesti ajakirjanduse hetkeseisu ja väljaannete edetabelikõlblikkust hindama. Nagu nägime, seda talle ei andestatud. Osalt isiklikust solvumisest, osalt võib-olla ka oma õiglustunnet riivatuna tundes asusid eesti ajakirjanduse juhtfiguurid Rezoldit materdama, tõmmates ta väljarännu- ja kodumaadiskursuste tollal vastakuti pöörelnud hammasrataste vahele. Kuigi Rezold oli olnud Kaukaasia kolonisatsiooniolusid tutvustades võrdlemisi vaoshoitud ja õigupoolest ei andnud väljarännuapoloogeedi mõõtu välja, ei lugenud see solvunud ajalehetoimetajatele. Rezold tõugati samale pingile, kus istusid juba ees teised tema saatusekaaslased eesotsas prohvet Maltsvetiga. Rezoldi äge loomus ei tulnud protsessis talle kasuks, kui ta end kaitsta üritades mõnigi kord valis taktikaks omapoolsed teravad rünnakud.

¹¹¹ Tavaliselt on Siberi Šveitsiks nimetatud küll Minussinski piirkonda, vt. A. Jürgenson. Siber – vabaduse ja vangiahelate vahel. Tallinn: Argo, 2008, lk. 27.

¹¹² J. R. Rezold. Siberi oludest. – Isamaa, nr. 4, 1908, lk. 2.

¹¹³ M. Neumann (koost.). Kuuda seminar ja tema kasvandikud, lk. 115.